

УДК 373.3/5.091.332

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/43-1-34>

Тетяна ГРАЧОВА,

orcid.org/0000-0003-0584-1338

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри української філології

Маріупольського державного університету

(Маріуполь, Донецька область, Україна) *grata34@gmail.com*

Аліна ГРАЧОВА,

orcid.org/0000-0002-7235-1198

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри італійської філології

Маріупольського державного університету

(Маріуполь, Донецька область, Україна) *avg285@ukr.net*

Катерина ГОРБАЧОВА,

orcid.org/0000-0002-1440-1310

студентка II курсу магістратури факультет філології та масових комунікацій

Маріупольського державного університету

(Маріуполь, Донецька область, Україна) *kniguhochu555@meta.ua*

ЕФЕКТИВНІСТЬ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ В ШКОЛІ ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ

Стратегія переходу України до нової моделі освіти передбачає вивчення стану організації самостійної роботи здобувачів освіти в школі та реструктуризацію методів і прийомів її реалізації на практиці з урахуванням досягнень сучасної психолого-педагогічної науки. Важливо знайти оптимальні рішення в забезпеченні ефективності самостійної роботи, розкрити умови та методи ефективної організації самостійної роботи учнів як цілісної системи освітнього середовища, оскільки в школярів часто не сформована постійна потреба в самоосвіті, самоактуалізації. Отже, виникає реальна потреба в системному підході до організації самостійної роботи як резерву підвищення ефективності засвоєння навчального контенту здобувачами освіти.

Учені та педагоги-практики завжди приділяли багато уваги вивченню різних аспектів, пов'язаних із самостійною роботою (досліджувались сутність поняття самостійної роботи, принципи її організації, розглядались різні класифікації, вивчались методи, форми, засоби проведення самостійної роботи, розроблялись методики планування та контролю самостійної роботи тощо). Однак практична діяльність педагога дозволяє констатувати необхідність реалізації новітніх досягнень психології, дидактики з цього питання в шкільному дискурсі.

Самостійна робота учня – це вид діяльності, що передбачає порівняно автономну роботу здобувача освіти під систематичним методичним керівництвом і контролем із боку вчителя. У процесі опанування навчального контенту в закладі освіти важливо виокремити з низки методів самостійної роботи, які пропонує сучасна методична наука, саме такі, що дозволять розкрити інтелектуальний і творчий потенціал особистості учня, його індивідуальні здібності і нахили з урахуванням вікових особливостей. Самостійну роботу школярів варто грамотно мотивувати, щоб здобувачі освіти мали вичерпну інформацію стосовно мети роботи, її необхідності, шляхів подальшого практичного використання її результатів у навчальній та повсякденній діяльності.

Отже, фахівець повинен прагнути мати кінцевою метою своєї діяльності формування в учнів навичок самостійного вивчення матеріалу, організації власного робочого простору, пошуково-дослідницької, творчої діяльності. Ефективність роботи залежить від професіоналізму вчителя в процесі планування, організації, методичного забезпечення самостійної роботи здобувачів освіти.

Ключові слова: самостійна робота, форми організації самостійної роботи, фактори активізації самостійної роботи, навчальний процес, здобувач освіти.

Tetjana HRACHOVA,
 orcid.org/0000-0003-0584-1338
 Candidate of Pedagogical Sciences,
 Associate Professor at the Department of Ukrainian Philology
 Mariupol State University
 (Mariupol, Donetsk region, Ukraine) grata34@gmail.com

Alina GRACHOVA,
 orcid.org/0000-0002-7235-1198
 Candidate of Philological Sciences,
 Senior Teacher at the Department of Italian Philology
 Mariupol State University
 (Mariupol, Donetsk region, Ukraine) avg285@ukr.net

Kateryna HORBACHOVA,
 orcid.org/0000-0002-1440-1310
 Second-year Master's Student at the Faculty of Philology and Mass Communications
 Mariupol State University
 (Mariupol, Donetsk region, Ukraine) knygyhochy555@meta.ua

EFFICIENCY OF ORGANIZATION OF INDEPENDENT WORK AT SCHOOL AS A FACTOR OF IMPROVING THE QUALITY OF EDUCATION

The strategy of Ukraine's transition to a new model of education involves studying the state of organization of independent work of students at school and restructuring the methods and techniques of its implementation in practice, taking into account the achievements of modern psychological and pedagogical science. It is important to find optimal solutions to ensure the efficiency of independent study, to reveal the conditions and methods of effective organization of independent work of students as an integral system of educational environment, because scholars often don't have a constant need for self-education and self-actualization. Thus, there is a real need for a systematic approach to the organization of independent work as a fund of improving the efficiency of the students' mastery of course content.

Researchers and practical teachers have always paid much attention to the study of various aspects related to independent work (there were analyzed the essence of the concept of independent work and the principles of its organization, there were treated various classifications, studied methods, forms and means of executing independent work, there were developed methods of planning and control of independent study, etc.). However, the practical activity of the teacher allows us to state the need to implement the latest advances in psychology and didactics on this issue in school discourse.

Independent work of a scholar is a type of activity that involves relatively autonomous work of the student under the systematic methodological guidance and control of the teacher. In the process of mastering course content in an educational institution it is important to identify from a number of methods of independent work offered by modern methodological science those that will reveal the intellectual and creative potential of the student, his individual abilities and inclinations, taking into consideration age. Independent study of scholars should be properly motivated so that students have comprehensive information about the purpose of work, its necessity and ways of further practical use of its results in educational and everyday activities.

Therefore, the specialist should strive to have the ultimate objective of his activities to form in students the skills of independent study of the material, of the organization of their own workspace, research and creative activities. The efficiency of work depends on the teacher's professionalism in the process of planning, organization and methodological support of independent work of students.

Key words: *independent work, forms of organization of independent work, factors of activation of independent work, educational process, student.*

Постановка проблеми. Сучасна парадигма навчання визначає самостійну роботу одним із найважливіших компонентів педагогічного процесу, оскільки вона дозволяє розглядати знання як об'єкт власної діяльності здобувачів освіти. Самостійність у сучасному психологічному дискурсі розглядається як одна з найбільших важливих характеристик особистості, пов'язана з умінням суб'єкта ставити перед собою мету як

результат діяльності для її досягнення власними силами. Критичність власного розуму, самостійність мислення – найбільш поціновані в соціумі риси. Самостійність тісно пов'язана з активністю, зацікавленістю, що є передумовою пізнання. Психолого-педагогічна теорія і практика авторитетно підтверджує, що ефективність самостійної роботи є значно вищою порівняно з чіткими алгоритмами діяльності (наказами, інструкціями, постановами,

рекомендаціями), що пропонується особі в готовому інформаційному варіанті. Без самостійної діяльності не відбудеться формування повноцінних умінь і навичок учнів, без них не буде можливою сама когнітивна діяльність здобувачів освіти. П. Підкасистий зауважує, що «самостійна робота – це не форма організації навчальних занять і не метод навчання. Її правомірно розглядати як засіб залучення до самостійної пізнавальної діяльності» (Підкасистий, Коротяев, 1978: 42).

Професійно організована самостійна робота запобігає формалізму в засвоєнні школярами навчального контенту, розвиває довільну увагу дітей, виробляє в них здатність міркувати і формує самостійність як рису характеру особистості.

Аналіз досліджень. Нині переорієнтації школи з передання інформації від учителя здобувачеві освіти на управління навчально-пізнавальною самостійною діяльністю школяра із засвоєння знань, умінь і навичок зумовлює актуалізацію проблеми організації самостійної роботи учнів із застосуванням досягнень сучасної методичної науки.

Самостійна робота стала предметом наукових досліджень багатьох видатних педагогів та психологів: А. Алексюка, П. Анохіна, А. Аюрзанайна, Н. Бернштейна, В. Буряка, О. Ващук, Л. Виготського, П. Гальперіна, Є. Гапона, В. Давидова, Б. Єсіпова, А. Івасишина, В. Козакова, А. Леонтьєва, В. Луценко, П. Підкасистого, С. Рубінштейна, М. Скаткіна та ін. Серед питань, які продуктивно вирішували вчені, були такі: самостійність як вид діяльності особистості, самостійність у процесі навчальної діяльності, визначення сутності поняття «самостійна робота», різні види класифікацій, методика проведення самостійної роботи в закладах освіти з урахуванням навчальних і виховних завдань, методики планування та контролю самостійної роботи та ін. Однак варто зауважити: визнаючи важливість правильної організації самостійної роботи в закладах освіти, вчені остаточно не визначилися із самою сутністю цього поняття, неоднозначні вони і в оцінці найбільш продуктивної методики проведення самостійної роботи, дидактичного значення різних видів самостійних робіт. Таким чином, актуальність питання грамотної організації самостійної роботи учнів з урахуванням новітніх досягнень психолого-педагогічної теорії і практики є безумовною.

Мета статті – на основі узагальнення наукового досвіду авторитетних учених (психологів, педагогів) із проблеми запропонувати форми вдосконалення самостійної роботи учнів, обґрунтувати умови, які забезпечують успішність виконання навчальних завдань, дозволяють суттєво

підвищити якість навчально-виховної діяльності з урахуванням власного практичного досвіду роботи в закладі освіти.

Виклад основного матеріалу. Дидактична наука стверджує, що процес розвитку самостійності відбувається поступово (від репродуктивної (простої) самостійності, що вимагає від учнів механічного відтворення набутих знань, до творчого рівня, коли школяр у процесі самостійної діяльності демонструє потенції відкривати щось нове, оригінальне). Самостійна робота учня є видом діяльності, який передбачає такі варіанти навчання, що забезпечують максимально автономну (без участі фахівця) роботу здобувача освіти під ретельним методичним керівництвом і контролем із боку вчителя. У процесі вивчення навчального матеріалу надзвичайно важливо виділити з низки методів самостійної роботи, які пропонує сучасна методична наука, саме такі, що дозволять максимально повно розкрити інтелектуальний, творчий потенціал особистості учня, його індивідуальні здібності і нахили.

Залежно від дидактичної мети розрізняють такі типи самостійних робіт:

- відтворювальні;
- реконструктивно-варіативні;
- евристичні;
- творчі.

Відтворювальні самостійні роботи спрямовані на запам'ятовування способів дій у конкретних ситуаціях, формування базових умінь і навичок. Виконання цього варіанта завдань не передбачає повної самостійності від учнів, бо від них вимагається відтворення інформації, повторення дій за зразком. Проте значення цього виду самостійних робіт не варто недооцінювати, оскільки вони є фундаментом для подальшої самостійної роботи. Функція учителя при цьому полягає у визначенні чітких темпоральних меж відтворювальної роботи для кожного здобувача освіти (індивідуальний підхід), оскільки з'являється небезпека, з одного боку, несформованості у дітей необхідного багажу знань, умінь і навичок, з іншого – гальмування в розвитку учнів, коли їм стає нецікаво довго виконувати одноманітну (механічну) роботу.

Реконструктивно-варіативні самостійні роботи засновані на раніше отриманих здобувачами освіти знаннях, імпульсом для виконання дії учнями є ідея, запропонована фахівцем-педагогом, а шляхи вирішення проблеми учні повинні знайти самі. Виконання завдань такого типу активізує розумову активність учнів, оскільки діти повинні осмислено перенести знання в типові ситуації, аналізувати та систематизувати події, явища, факти.

Виконання евристичних самостійних робіт дозволяє учням досліджувати і пізнавати явища, предмети, поняття, дії без окресленого педагогом напрямку руху до поставленої мети, спираючись на засвоєні раніше базові знання. Для здобувачів освіти при цьому відкривається широкий простір у виборі засобів виконання завдання. Пошук нових нестандартних рішень, їх аналітична оцінка, систематизація нових знань дає можливість учням підвищити якість знань із предмета та набутти нових умінь і навичок.

Творчі самостійні роботи є найефективнішим типом самостійних робіт, оскільки учні, виконуючи завдання, беруть на себе домінуючу функцію в дослідженні, активно використовують засвоєні знання, власний життєвий досвід під час установлення нових зв'язків між предметами та явищами на рівні закону та знаходять шляхи його практичного застосування. Саме на цьому етапі відбувається формування творчої особистості учня.

Практична реалізація зазначених типів самостійної роботи для різних дидактичних завдань відбувається за допомогою таких видів робіт, як робота з книжкою; виконання вправ; розв'язання завдань та виконання практичних і лабораторних робіт; перевірочні самостійні роботи, контрольні роботи, диктанти, твори; підготовка доповідей та рефератів; домашні дослідження і спостереження; виконання індивідуальних та групових завдань; технічне моделювання та конструювання.

Безумовно, щоб досягти максимального результату в освітній діяльності, варто звертати увагу на низку питань, що, на перший погляд, не стосуються безпосередньо навчального процесу, однак суттєво впливають на його якість. Ідеться про «гігієну» навчального процесу, забезпечення якої є особливо важливим під час організації самостійної роботи учнів. Отже, якщо сумлінно ставитися до організації навчання, розраховуючи на високі показники якості знань з предмета, слід пояснити учням, як правильно організувати самостійну роботу: виявити механізми розумової праці, варіанти підвищення працездатності; пояснити причини можливої втоми і вказати шляхи її запобігання; наголосити на важливості режиму дня, харчування, відпочинку тощо, оскільки учні здобуватимуть знання без активного безпосереднього втручання в процес педагога-фахівця. Це стосується здобувачів освіти всіх вікових категорій. Окрім цього, важливо наголосити, що самостійна робота передбачає наявність у здобувачів освіти певних моральних якостей, що не дозволять їм бездумно, автоматично, механічно копіювати матеріал з інтернет-джерел, привласнювати

чужі думки (без покликань на першоджерело), зокрема, коли йдеться про творчі завдання, реферативні дослідження.

Учитель повинен визначити обсяг і зміст самостійної роботи учнів, корелюючи її з іншими видами навчальної діяльності, розробити систему методичних засобів проведення поточного та підсумкового контролю (чітко визначити терміни виконання частин роботи і кінцевого результату), проаналізувати результати (як проміжні, так і остаточні) самостійної навчальної роботи кожного здобувача освіти. Отже, необхідно створити учням всі умови для успішної результативної самостійної навчальної роботи, надаючи їм консультативну та технічну допомогу, можливість користуватися фондами бібліотек та комп'ютерних класів.

Кожен вид самостійної роботи має свою дидактичну мету. Однак усі види занять повинні сприяти поглибленому засвоєнню навчального матеріалу, спонукати учнів до творчого осмислення визначених проблем, активізувати до самостійного вивчення рекомендованої фахівцем наукової та методичної літератури, формувати навички самоосвіти, оволодіння науковими методами аналізу явищ і проблем.

Самостійну роботу учнів необхідно грамотно мотивувати, тобто слід контролювати, щоб здобувачі освіти мали вичерпну інформацію стосовно мети самостійної роботи, її необхідності, шляхів подальшого використання в навчальній діяльності. З огляду на це, учитель повинен розробити систему завдань для самостійного опрацювання учнями, визначити теми рефератів, виступів, оголосити списки літератури для обов'язкового вивчення (конспектування) та додаткові джерела навчального, наукового та методичного планів залежно від навчальної мети.

Практика роботи доводить, що учні часто ставляться до самостійної роботи як до другорядної, відкладають її виконання до останнього терміну, а потім роблять поспіхом, механічно. Тому фахівець повинен так грамотно добирати завдання для самостійної роботи, щоб вони, з одного боку, були зрозумілими для школярів, з іншого – мали елемент новизни, відповідали навчальній меті. Важливо при цьому розкривати у здобувачів освіти креативний, творчий підхід до виконання завдань. Учителеві варто пам'ятати, що необхідність самостійно розв'язувати завдання суттєво активізує можливості психічної діяльності учнів, сприяє розвитку та становленню позитивних якостей.

Школярі повинні усвідомити, що вирішення будь-якої проблеми вимагає детального ознайом-

лення з першоджерелом. Наприклад, на уроках української та світової літератури першоджерелом є художній текст, який учням необхідно повністю прочитати. Для якісного усвідомлення естетичної природи будь-якої жанрової форми словесного мистецтва користування частинами тексту, короткими переказами чи хрестоматіями є неможливим. Повним уявленням про художній текст може бути лише за умови його уважного прочитання і навіть повторного перечитування окремих фрагментів. Інша інформація про твір (підручники, посібники, критичні статті тощо), поза сумнівом, є дуже корисною, однак лише допоміжною. Це важливо донести школярам, оскільки ознайомлення з художніми текстами (особливо епічними і драматичними) є, як правило, результатом самостійної домашньої роботи. Неграмотно мотивовані учні часто на все життя залишаються невмілими читачами.

Сучасна школа, на жаль, часто переобтяжує школярів. Величезна кількість навчальної інформації з різних предметів залишає обмаль часу для естетичного розвитку дитини. Однак сучасна методична наука пропонує фахівцям різні інноваційні форми і методи навчання, що дозволяють за умови професійного використання досягати значних позитивних результатів і вирішувати складні навчально-виховні завдання.

Самостійна робота учнів із критичною літературою передбачає, що здобувач освіти, ідучи від простого до загального, повинен з'ясовувати концептуальні тези, твердження, положення, встановлювати взаємозв'язок між ними, вміння систематизувати опанований матеріал, давати йому власну виважену аналітичну оцінку. У роботі з енциклопедіями, словниками, довідниками продуктивніше використовувати часткове (вибіркове) читання. Варто запропонувати учням у процесі роботи робити записи прочитаного у різних варіантах, як-от запис власних думок; складання плану; виписування цитат; складання схем, таблиць; складання тез; складання конспекту; складання анотацій; написання реферату; рецензування; підготовка зведеного конспекту; записи висновків та ін. Така організація роботи сприятиме формуванню в учнів логіки мислення, навичок аналітичного усвідомлення матеріалу, вміння систематизувати, робити власні висновки.

Використання інтернет-технологій для ефективного пошуку інформації – реалії сьогодення. Фахівець повинен пам'ятати, що посилення мотивації і пізнавального інтересу школярів у навчанні здійснюється за рахунок новизни мето-

дів навчання. Застосування сучасних інформаційних технологій у процесі організації самостійної роботи – це потужний резервний фонд сучасного педагога, що дає змогу учням обирати індивідуальні способи отримання знань.

Серед переваг використання інформаційних технологій в організації самостійної роботи учнів слід указати на:

- виконання навчального контенту на сучасному рівні;
- можливість вибору здобувачем освіти індивідуального графіка роботи;
- персоналізацію завдань з урахуванням можливостей, нахилів та особистих уподобань учнів;
- можливість здійснення об'єктивного електронного контролю над станом засвоєння учнем навчального матеріалу.

Використання такої форми самостійної роботи дозволяє підвищити інтенсивність засвоєння навчального матеріалу учнями, закладає основи подальшої самоосвіти. Однак варто зауважити, що головною проблемою використання інформаційних технологій залишається відбір і систематизація школярами з величезного інформаційного потоку якісної навчальної інформації. Для того, щоб учні змогли вичленили з інформаційного поля необхідні джерела, вчитель повинен здійснити попередню фахову корекцію матеріалу, зорієнтувати здобувачів освіти на якісний навчальний контент. Лише за цієї умови в учня з'явиться можливість сформувати особистий освітній вектор.

Самостійну роботу варто практикувати на етапі як засвоєння нового матеріалу, так і його закріплення, повторення. Майже кожен урок починається з того, що фахівець актуалізує опорні знання учнів, уміння і навички, необхідні для вивчення нового матеріалу. На цьому етапі навчання доречними стають усні та письмові самостійні завдання (попереднє читання й спостереження, вправи на повторення, зіставлення, розгляд картин та ілюстрацій, складання описів, замальовок тощо). Найскладніше для вчителя організувати самостійну роботу на етапі засвоєння учнями нового навчального матеріалу. Усвідомлюючи це, педагогові необхідно запропонувати школярам чіткий алгоритм дій (сформулювати мету, завдання, вказати на послідовність дій, зорієнтувати на кінцевий результат), при цьому можна унаочнити методичні поради у вигляді пам'ятки (настінної таблиці). Від грамотності постановки навчального завдання значно залежить результативність усієї самостійної роботи. Варто зауважити, що самостійна робота під час вивчення нового матеріалу може бути ефективною з учнями старших

класів, діти молодших класів на цьому етапі навчання потребують посиленого керівництва з боку фахівця.

Із метою активізації в школярів різних видів сприймання і запам'ятовування (слухова, зорова, моторна пам'ять) форма самостійних завдань повинна бути різноманітною. За формою організації можна виділити такі види самостійної роботи, як індивідуальна, фронтальна та групова, кожна з яких виконує своє дидактичне завдання.

Висновки. Отже, плануючи самостійну роботу, вчитель повинен визначати її місце в структурі уроку, добирати необхідний дидактичний матеріал, усвідомлювати рівень володіння навчальним матеріалом учнів, передбачати труднощі, які можуть виникати в процесі роботи, ретельно добирати завдання (як за змістом, так і

за формою), корелюючи їх із навчальною метою уроку, чітко відстежувати темпоральні показники виконання завдань, визначати максимально ефективний раціональний спосіб перевірки роботи.

Метою самостійної роботи учнів є формування навичок самостійного вивчення матеріалу, що сприяє формуванню когнітивної діяльності; навичок організації власного робочого простору; вмінь формулювати завдання роботи, аналізувати її результати; активізація навичок пошуково-дослідницької, творчої діяльності.

Педагогічна практика доводить, що ефективність самостійної роботи учнів залежить від грамотного управління з боку фахівця, що корелюється з чітким плануванням, оптимальною організацією, продуманим методичним забезпеченням, інформатизацією та технологізацією процесу роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кудрянт З. Н. Система освіти в Україні. *Педагогіка. Навч. посібник*. Одеса, 2001. С. 55–56.
2. Пидкасистий П. И., Коротяев В. И. Самостоятельная деятельность учащихся в обучении : учеб. пособие. Москва : МГУ, 1978. 76 с.
3. Ярмаченко М. Д. Педагогіка : навч. посібник. Київ : Знання, 1995. 93 с.
4. Яшанов С. М. Формування у майбутніх учителів умінь і навичок самостійної навчальної роботи у процесі використання нових інформаційних технологій : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09. Київ, 2003. 20 с.

REFERENCES

1. Kudriant Z. N. Systema osvity v Ukraini [The system of education in Ukraine]. *Pedagoghika. Navch. posibnyk* [Pedagogics. Work book]. Odesa, 2001. pp. 55 – 56 [in Ukrainian].
2. Pidkastyiy P. I., Korotyayev V. I. Samostoyatelnaya deyatelnost uchashchihysya v obuchenii : ucheb. posobie [Unsupervised activities of pupils in instruction : work book]. M. : Moscow State University, 1978. 76 p. [in Russian].
3. Iarmachenko M. D. Pedagoghika : navch. posibnyk [Pedagogics : work book]. Kyiv : Znannja, 1995. 93 p. [in Ukrainian].
4. Iashanov S. M. Formuvannia u maibutnikh uchyteliv umin i navychok samostiinoi navchalnoi roboty u protsesi vykorystannia novykh informatsiinykh tekhnolohii : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk: 13.00.09 [Formation of skills and habits of self-educational work with usage of new informational technologies for the future teachers : thesis for obtaining a scientific degree of the candidate in pedagogical sciences in speciality 13.00.09]. Kyiv, 2003. 20 p. [in Ukrainian].